

Animale în fața justiției (processe intentate împotriva animalelor în istoria europeană)

BENCE ZSOLT KOVÁCS

doctorand în drept, Universitatea din Miskolc,
Școala Doctorală de Științe ale Statului și Dreptului
Ferenc Deák; stagiar, Academia Central-Europeică
E-mail: kbencezsolt@gmail.com

REZUMAT

Studiul se concentrează asupra unui segment neobișnuit al jurisprudenței medievale și al Epocii Moderne timpurii, și anume procesele intentate împotriva animalelor. În cadrul acestor proceduri judiciare, un animal sau un grup de animale au fost judecate separat sau împreună, în fața unei instanțe laice sau ecleziastice, fiind acuzate de comiterea unor fapte penale. În toate cazurile cunoscute, regulile și formalitățile inerente oricărei proceduri judiciare au fost respectate cu cea mai mare rigoare. Nu era neobișnuit ca animalele să fie declarate vinovate și chiar condamnate la moarte. Acest fenomen istoric servește la evidențierea schimbărilor în funcțiile și sarcinile dreptului penal de-a lungul secolelor, deoarece astăzi un astfel de proces ar fi perceput ca fiind unul cel puțin ridicol. Răspunderea penală a devenit inseparabilă de statutul uman, doar oamenii pot comite infracțiuni; totuși, așa cum încearcă să demonstreze această lucrare cu o serie de exemple istorice intrigante, acesta nu era un adevăr universal înainte de epoca modernă.

Prin urmare, lucrarea încearcă să răspundă la următoarele întrebări: când și unde au apărut procesele împotriva animalelor? Care sunt antecedentele acestui fenomen? Unde au fost ele cele mai răspândite? Ce fel de animale au fost puse sub acuzare și în ce fel de instanțe au avut loc procesele? Care sunt motivele dezvoltării acestei stranii practici și cum au fost ele percepute de societate și de oamenii de știință la acea vreme?

CUVINTE CHEIE

processe împotriva animalelor, procese ecleziastice și laice, procese de porci, răspundere absolută și obiectivă, aptitudinea de a fi judecat, agenție morală, vinovăție.

Animals on Trial (Animal Trials in European History)

ABSTRACT

The paper focuses on an enigmatic and unusual segment of medieval and early modern jurisprudence, namely animal trials. In these judicial proceedings individual animals or a group of animals were tried together, before a secular or ecclesiastical court, accused of a criminal act. In all known cases, the rules and formalities inherent to every judicial procedure were of utmost importance and scrupulously respected. It was not uncommon for animals to be convicted and even sentenced to death. This historical phenomenon serves to highlight the changes in the functions and tasks of criminal law over the centuries, >>

>> since today such a trial would be perceived as ludicrous at best. Criminal responsibility has evolved to become inseparable from human status, only human beings can commit crimes; however, as this paper seeks to show with a number of intriguing historical examples, this was not a universal truth before the modern era.

The paper therefore seeks to answer the following questions: when and where did animal trials emerge? What are the antecedents—if any—of this phenomenon? Where were they the most prevalent? What types of animals were brought before the court? What is the *raison d'être* of these trials and how were they perceived by society and the scholars at the time?

KEYWORDS

animal trials, ecclesiastical and secular trials, pig trials, absolute liability, competency to stand trial, moral agency, culpability.

I. INTRODUCERE

Scopul acestui studiu este examinarea unui fenomen istoric din jurisprudența europeană, și anume, a faptului că animalele apăreau în calitate de inculpați în multe dintre procedurile judiciare din trecut. Examinarea proceselor intentate împotriva animalelor – ca o categorie *sui generis* – se va face din mai multe perspective, încercând totodată căutarea unor răspunsuri la întrebările ridicate în timpul procesului de cercetare. Cele mai importante chestiuni, pe care lucrarea prezintă încercă să le abordeze, sunt următoarele: când și unde au apărut aceste procese? Unde au fost ele cele mai frecvente? Ce fel de animale au fost puse sub acuzare și în ce fel de instanțe au avut loc procesele? Care sunt motivele dezvoltării acestei stranii practici? Ultima întrebare este cea mai dificilă de răspuns, motiv pentru care voi dedica mai mult spațiu acesteia, articulând și contrastând diferite puncte de vedere apărute de-a lungul timpului în lucrările de specialitate. De asemenea, voi încerca să îmbogățesc lucrarea cu cât mai multe exemple concrete pentru oferirea unei imagini cât mai autentice asupra fenomenului.

Pentru delimitarea exactă a tematicii, consider important de menționat, că lucrarea de față nu abordează ordalia, procesele împotriva hibridilor inexistenți (de exemplu, chimerele) sau a altor animale imaginare, nici rolul animalelor în execuții de-a lungul istoriei,¹ nici procesele împotriva obiectelor sau cadavrelor, nici procesele având animalele ca martori, nici, în cele din urmă, procesele împotriva vrăjitoarelor. Cele din urmă, în multe cazuri, arată o asemănare cu procesele împotriva animalelor, fapt explicat în detaliu *infra*. Procesele împotriva vârcolacilor vor fi discutate doar în măsura în care un lup este condamnat, și nu un om judecat pentru că este capabil să îmbrace

1 Pentru detalii, a se vedea Kinga Beliznai (2014): *A bíbor méltóság, a sárka árulása. Szimbólumok és rituálék a jogtörténetben*, Balassi Kiadó, Budapest, p. 39–40. Pe vremea romanilor, patricidul era pedepsit prin așa-numita *poena cullei*, care presupunea coaserea făptașului într-un sac cu un cocoș, un câine, un șarpe și o maimuță (fiecare animal având propriul simbolism) și aruncarea sacului în Tibru. În Germania, această tradiție a continuat sub numele de *Säcken*. Pentru detalii, a se vedea Florike Egmond: The Cock, the Dog, the Serpent, and the Monkey. Reception and Transmission of a Roman Punishment, or Historiography as History, *International Journal of the Classical Tradition*, 2(2)/1995, p. 159–192.

piele de lup.² Cazurile de bestialitate (zoofilie) și sodomie vor fi discutate numai atunci când animalul este găsit vinovat de actul respectiv sau, ca și un *corpus delicti*, este ucis pentru a înlătura efectele negative ale infracțiunii comise.

În motivarea alegerii tematicii consider demn de menționat faptul că, subiectul abordat de prezenta lucrare este cvasi-absent din istoriografia juridică de limba română. Nu se cunoaște nicio lucrare de specialitate care ar trata în detaliu acest fenomen istoric european. Deși nu cunoaștem existența nici unui proces intentat împotriva unui animal de pe teritoriul actual al României – fapt lesne de înțeles din faptul că nu s-au păstrat sau întocmit acte judiciare la fel de meticuloase ca și în occident – este foarte probabil că acest fenomen amplu a avut repercusiuni și pe meleagurile din partea noastră a Europei. Putem vorbi deci, despre un fragment al istoriei noastre comune, care captivează și prin caracterul inedit al acestuia.

II. PREZENTARE ISTORICĂ

În cele ce urmează, voi încerca să răspund la primele două întrebări formulate în introducere, și anume unde și când au apărut procesele împotriva animalelor și în ce perioadă istorică au fost acestea cele mai frecvente. Consider că o scurtă introducere istorică, în ceea ce privește precursorii proceselor, este neapărat necesară pentru înțelegerea mai deplină a fenomenului însuși.

1. Antecedente istorice

Deși între procesele de animale care au început în Evul Mediu și fenomenele similare ale căror atestare a supraviețuit din lumea antică, nu putem afirma că ar exista o legătură directă și nici o continuitate istorică, acestea din urmă merită totuși menționate. Relevanța acestora constă în faptul că au la bază în multe cazuri aceleași mentalități umane care în epocile precedente s-au cristalizat în procese formale contra animalelor. Cunoașterea antecedentelor face mai ușor de înțeles fenomenul istoric abordat în prezenta lucrare.

1.1. Surse din antichitatea greacă

„*De legibus* IX: 12 [al lui Platon] conține o măsură care este o rămășiță a uneia dintre cele mai timpurii etape ale vieții sociale din Attica.”³ Pasajul sună astfel:

„[d]acă o vită de povară sau orice alt dobitoc omoară un om, rudele cele mai de aproape ale mortului să aducă cazul la cunoștința judecătorilor, afară de cazul când un asemenea accident ar avea loc la jocurile publice. Judecătorii aceștia, aleși dintre agronomi, după voința rudelor și în numărul dorit de către ele, vor instrui afacerea; dobitocul vinovat va fi ucis și aruncat peste hotarele țării.”⁴

2 Pentru detalii, a se vedea Barna Mezey (2003): Az állatok jogi perszonifikációja. Állatok a bíróság előtt – adalékok a törvénykezés történetéhez, în Máté Szabó, Sándor Pesti (ed.), „*Jöjj el szabadság*”. Bihari Mihály 60. születésnapjára készült ünneplő kötet, Rejtjel Kiadó, Budapest, p. 25–32.

3 Salamon Pál Osztern: Legálisan vád alá helyezett állatok, *Ethnographia*, 19/1908, p. 325.

4 Platon (1995): *Legile*, Ed. IRI, București, p. 283.

În Grecia Antică, procesele pentru moartea unei ființe umane (indiferent dacă era vorba de ucidere intenționată sau neintenționată) se desfășurau în aer liber, deoarece se credea că omorul ar fi capabil să perturbe echilibrul moral al comunității și ar crea o poluare invizibilă care ar afecta fiecare aspect al vieții.⁵ Dacă, în timp, această poluare invizibilă se acumula în cantități suficiente, putea provoca epidemii, secete sau alte dezastre naturale. Deci, era în interesul comunității să o mențină la un nivel minim.

Ucigașii au fost izgoniți în afara orașului după procesul purtat în piața deschisă, curățând astfel orașul de miasme, într-un fel de ritual de purificare, numit în antichitate lustrație.⁶ Un ucigaș – conform principiului răspunderii pentru rezultate (sau spus altfel, răspunderea absolută și obiectivă) – putea fi nu numai o persoană, ci și un animal sau chiar un obiect (de exemplu, o țiglă care a căzut pe capul cuiva).⁷ Legile lui Platon indică acest fapt din urmă:

„[d]acă un lucru neînsuflețit – nu vorbesc de trăsnet și celelalte săgeți repezite de mâna zeilor – ia viața unui om, fie prin căderea sa, sau prin căderea omului, ruda cea mai apropiată a mortului să ia ca judecător pe unul din vecinii lui, și să se justifice înaintea lui de accidentul acesta, el și toată familia sa. Lucrul neînsuflețit se va arunca peste hotarele țării, cum s-a prescriș și pentru animale.”⁸

1.2. Izvoare biblice

De asemenea, în izvoarele veterotestamentare găsim *expressis verbis* o pedeapsă prevăzută pentru animale, care făcea posibilă tragerea la răspundere a acestora. Aceste versete au fost folosite mai târziu de prea zeloasa inchiziție, în judecățile sale. Printre legile mozaice, este prevăzut că:

„[d]acă un bou va împunge și va omorî pe un bărbat sau pe o femeie, boul să fie ucis cu pietre, carnea să nu i se mănânce, iar stăpânul boului să nu fie pedepsit. Dar, dacă boul avea obicei mai înainte să împungă și stăpânul fusese înștiințat de lucrul acesta și nu l-a închis, boul să fie ucis cu pietre, dacă va uci un bărbat sau o femeie, și stăpânul lui să fie pedepsit cu moartea.”⁹

Cartea Leviticului, de asemenea, atribuie delictul sodomiei, ca perversiune sexuală, și animalului. Pentru acest motiv, animalul care a participat în actul de sodomie este condamnat la moarte alături de cel care a săvârșit actul respectiv („Dacă un om se culcă cu o vită, să fie pedepsit cu moartea, și vita s-o omorâți.”)¹⁰ Pasajul din Geneza

5 Robert Parker (1996): *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion*, Clarendon Press, Oxford, p. 350–351, 368–370.

6 Hampton Lawrence Carson: The Trial of Animals and Insects. A Little Known Chapter of Mediaeval Jurisprudence, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 56(5)/1997, p. 410–415.

7 Carson (1997): p. 410–415.

8 Platon (1995): p. 283.

9 <https://biblia.resursecrestine.ro/exodul/21> (accesat la 12.06.2022).

10 <https://biblia.resursecrestine.ro/leviticul/20> (accesat la 12.06.2022).

„Căci voi cere înapoi sângele vieților voastre; îl voi cere înapoi de la orice dobitoc și voi cere înapoi viața omului din mâna omului, din mâna oricărui om, care este fratele lui. Dacă varsă cineva sângele omului, și sângele lui să fie vărsat de om, căci Dumnezeu a făcut pe om după chipul Lui.”¹¹ a stat adesea la baza condamnării animalelor.

Ceea ce privește sursele de referință din Noul Testament, găsim în total două scene (blestemarea smochinului din Betania¹² și exorcismul din ținutul Gadarenilor, când Iisus a expulzat o legiune de demoni într-o turmă de porci) care au produs consecințe similare în apariția proceselor împotriva animalelor.

1.3. Situația în statele germanice după căderea Imperiului Roman de Vest

După căderea Imperiului Roman de Vest, statele germanice care au apărut în locul acestuia au recunoscut responsabilitatea juridică a animalelor care trăiau în jurul casei, bazată în principal pe responsabilitatea colectivă a gospodăriei. Aceasta prevedea că, în anumite cazuri, și animalul ar trebui să fie responsabil. Un

„exemplu specific în acest sens poate fi regăsit în Schwabenspiegel. Potrivit acestuia, dacă cineva aude o persoană în stare de necesitate, strigând după ajutor și nu îi vine în ajutor, trebuie să i se ia capul. Dar nu numai el este responsabil pentru fapta sa, ci tot ce se află în casa lui, atât oamenii cât și animalele.”¹³

În calitate de membri ai familiei, statutul juridic al animalelor era, potrivit lui Mezey, identic cu cel al servitorilor și al sclavilor din Evul Mediu timpuriu.¹⁴ Dreptul germanic din vremea respectivă, ca și în cazul sclavilor, vorbește și de *wergeld*-ul a animalelor. Termenul *Wergeld* desemnează o pedeapsă pecuniară plătită de un ucigaș rudelor victimei cu titlu de despăgubire. În dreptul românesc această instituție nu posedă nume propriu, lucru lesne de înțeles de faptul că instituția își găsește originile în dreptul german de adineauri (în germana actuală, este folosită sintagma *Blutgeld*). Interesant este faptul că a existat o așa-numită „lege al pisicilor”, prin care proprietarul unui animal ucis putea cere despăgubiri de la făptuitor. Conform obiceiul statornic, despăgubirea era evaluată în cantitatea de grâu care acoperea carcasa neînsuflită, atârnată de coadă a animalului.

Deoarece justiția nu era cu adevărat disponibilă și accesibilă pentru toată lumea la începutul Evului Mediu, exista mai mult loc pentru *vigilantism* (luarea legii în propriile mâini), adică pentru aplicarea legii și pedepsirea a infracțiunilor fără autoritatea legală necesară. Prin urmare,

11 <https://biblia.resursecrestine.ro/geneza/9> (accesat la 12.06.2022).

12 <https://biblia.resursecrestine.ro/marcu/11> (accesat la 12.06.2022).

13 Barna Mezey (2003): Az állatok jogi perszonifikációja. Állatok a bíróság előtt – adalékok a törvénykezelés történetéhez, în Máté Szabó, Sándor Pesti (ed.), „Jöjj el szabadság”. Bihari Mihály 60. születésnapjára készült ünnepi kötet, Rejtjel Kiadó, Budapest, p. 24. Traducerea este a autorului. Textele citate din surse de limbă străină, unde izvorul traducerii nu este în mod specific indicată constituie traduceri ale autorului.

14 Mezey (2003): p. 24.

„[d]reptul penal și procedura penală din Evul Mediu acordau o atenție extraordinară prinderii în flagrant. Aceasta a clarificat infracțiunea și a făcut ca proba acestuia (cu toate dificultățile sale contemporane) să fie superfluă. Infractorul prins în flagrant a fost pus să răspundă pentru fapte fără a face prea multă zarvă. Acesta a fost, de asemenea, cazul crimelor «animalicești». Animalele «prinse în flagrant» erau imediat condamnate la execuție: rațele și găștele care se rătăceau pe pământ străin erau spânzurate «în modul curților marțiale», iar câinii și pisicile erau, de asemenea, supuse dreptului răzbunării. Chiar dacă procesul formal a fost dispensat, ceremonia de execuție a fost adaptată la obiceiurile «umane.» Doar în cazul animalelor mai valoroase (cai, vite) a fost adoptată soluția răscumpărării.”¹⁵

1.4. Exemple din societățile tribale

În societățile tribale – după principiul prevăzut în *lex talionis* – represaliile, răzbunarea și vendeta împotriva animalelor erau metode des folosite, în special atunci când fapta pedepsibilă implica rănirea sau uciderea oamenilor. „În Borneo, daiacii ucideau un crocodil doar dacă acesta în prealabil a mai lacerat o ființă umană (justificând astfel represaliile sau răzbunarea).”¹⁶ În Madagascar, o dată pe an, un localnic era predat crocodililor în cadrul unei ceremonii publice pentru a justifica prin aceasta răzbunarea anuală, adică distrugerea crocodililor. În fiecare an, liderii tribului se adresau crocodililor cu o proclamație prin care îi avertizau de consecințele acțiunilor lor dacă dăunează integrității unui om.¹⁷ Indienii din America de Nord așezau ursul pe care îl uciseseră între ei, îi puneau o pipă în gură și îl rugau să nu se supere pe ei: „[n]u ne purta pică pentru că te-am lovit mortal. Ești o ființă rațională și vezi că bieții noștri copii mor de foame. Te iubesc și vor să te mănânce. Nu este oare spre cinstea ta că fiii șefului tribal o să te mănânce?”¹⁸

2. Adevăratele procese intentate împotriva animalelor din Evul Mediu

Scopul acestui capitol este de a prezenta procesele împotriva animalelor începute în Evul Mediu, răspunzând la întrebările referitoare la locul unde acestea au apărut, perioada istorică în care s-au desfășurat și frecvența lor. Se va prezenta și tipologia susținută de majoritatea lucrărilor de specialitate – orânduială la care mă aliez și eu – conform căruia existau mai multe mari categorii de procese împotriva animalelor. Criteriile de diferențe vor fi expuse în detaliu.

În prealabil însă, consider că este necesar de explicat de ce hotărârile au fost pronunțate de mai multe foruri și nu doar de un singur tip de instanță. Acest lucru s-a datorat, în principal, particularismului juridic specific Evului Mediu. Multiplicitatea nivelurilor jurisdicționale din Europa la acea vreme, atât în teorie, cât și în practică, a fost remarcabilă. Pe lângă glosatorii erudiți, exista și legislația regală, dreptul

15 Mezey (2003): p. 25.

16 Mezey (2003): p. 35

17 Osztern (1908): p. 324.

18 Osztern (1908): p. 324.

canonic, dreptul comun și dreptul municipal al orașelor acestea coexistând în mod paralel multă vreme. Dreptul era mult mai personal, legat de calitatea persoanei (de starea de naștere din societate), neexistând norme legale aplicabile tuturor. Fiecare dintre drepturile coexistente a fost creată de un grup social diferit pentru propriile nevoi și fiecare a exprimat un aspect distinct al culturii din acea vreme. Aceste norme, adesea divergente, s-au influențat reciproc și în mod constant, iar sinergia lor a creat, de fapt, sistemul juridic unificat pe care îl cunoaștem astăzi.¹⁹

După cum s-a explicat în paragraful anterior, atât justiția civilă, cât și cea penală erau administrate de instanțele regale, feudale, municipale și cele ecleziastice. În consecință, procesele contra animalelor au fost judecate fie de una dintre instanțele laice, fie de o instanță ecleziastică, în conformitate cu normele procedurale diferite.

„Întrucât perioada de apogeu al litigiilor având ca inculpați animalele a fost marcată de faptul că nu se realizase încă (sau nu în formă completă) separarea dreptului privat de dreptul penal, și cu atât mai puțin a dreptului privat procesul de procedura penală, diferitele tipuri de daune materiale apar adesea ca infracțiuni în cadrul procedurilor împotriva animalelor.”²⁰

Prin urmare, cultura juridică ar putea fi cu greu descrisă ca fiind monolitică în epoca respectivă.²¹

2.1. Procesele din perspectiva timpului – evoluția și frecvența acestora

În ansamblu, procesele intentate împotriva animalelor ocupă un loc important în jurisprudența medievală. În ceea ce privește numărul acestora și distribuția lor în timp, au fost făcute mai multe estimări de-a lungul vremii, în funcție de cantitatea de material colectat de fiecare cercetător al tematicii. Dovezile cele mai convingătoare se găsesc în cercetările și raportul lui Barriat-Saint-Prix, care a publicat numeroase extrase din documentele originale ale acestor proceduri.²² Acest raport conține în total 93 de cazuri înregistrate de la începutul secolului al XII-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea. Carlo D'Addosio, un scriitor napolitan, extinde lista la 144 de proceduri care au dus la executarea sau excomunicarea acuzatului și lărgeste și perioada studiată de la 824 până la 1845.²³ E. P. Evans găsește procese penale între secolele al IX-lea și al XX-lea: primul caz datează din 824 și se referă la pedepsirea cârțișelor din Valea d'Aosta, iar ultimul în ordine cronologică este cazul unui câine condamnat pentru complicitate

19 Esther Cohen: Law, folklore and Animal Lore, *Past & Present*, 110/1986, p. 12–13.

20 Mezey (2003): p. 23.

21 Cohen (1986): p. 9.

22 Carson (1997): p. 411.

23 Carlo D'Addosio (1882): *Bestie Delinquenti*, Luigi Pierro, Napoli, p. 16–17.

într-un proces penal elvețian, judecat în 1906.²⁴ O analiză a listei de 196 de cazuri a lui Evans dă aceste rezultate:

Secolul	IX	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX
Nr. de procese	3	3	2	12	36	57	56	12	9

Tabelul 1: Numărul de procese împotriva animalelor divizat pe secole²⁵

Procesele împotriva animalelor sunt menționate în surse ca constituind un obicei vechi,²⁶ deși cele bazate pe dovezi documentare apar abia în a doua jumătate a secolului al XIII-lea.²⁷ S-ar părea că apariția unor astfel de proceduri își are rădăcinile în mentalitatea medievală timpurie (numită și cea întunecată), mai degrabă decât în epoca raționalismului gotic, a scolasticii, a marii dezvoltări a orașelor etc. – despre care Max Weber susține că a marcat începutul desfigurării lumii („*die Entzauberung der Welt*”).²⁸ În ciuda acestei contradicții, nu este o coincidență faptul că frecvența proceselor împotriva animalelor este similară cu cea a proceselor împotriva vrăjitoarelor,²⁹ vârful lor fiind în secolele XVI și XVII, deși urmărirea penală a animalelor a fost cu siguranță mai puțin frecventă decât cea a vrăjitorilor și a vrăjitoarelor.

Faptul că anumite tradiții ale acestei proceduri juridice au supraviețuit în zone îndepărtate până la începutul secolului al XX-lea nu este surprinzător, deoarece, ca un fel de atavism, ele rămân adesea în sincronie cu trecutul recent predominant, în special în regiunile în care influența catolicismului a rămas puternică.³⁰ Procesele contra animalelor nu au supraviețuit, în general, în țările de confesiune reformată. „După cum a spus consiliul *Geistlicher* al orașului protestant Berna în 1666: «[d]in moment ce boul nu a primit nicio lege, el nu poate săvârși un păcat prin încălcarea ei. Prin urmare, el nu poate fi pedepsit.»”³¹ În Franța catolică, însă, chiar și instituții atât de prestigioase precum *Parlement de la Paris* (Curtea Supremă) au susținut pedepse controversate împotriva animalelor, uneori condamnând chiar animalul însuși, ca în 1575 și chiar și în 1726. În 1791 Convenția Națională din Franța – creată în 1789 – a condamnat la moarte chiar și un câine acuzat că ar fi ajutat pe „dușmanii Revoluției” (lătra pentru a semnala unui contrarevoluționar apropierea mulțimii).³²

24 Edward Payson Evans (1906): *The Criminal Prosecution and Capital Punishment of Animals*, William Heinemann, London, 1906, p. 313–335.

25 Evans (1906): 313–335.

26 Peter Dinzelsbacher: Animal Trials: A Multidisciplinary Approach, *The Journal of Interdisciplinary History*, 320(3)/2002, p. 411.

27 Cohen (1986): p. 11.

28 Dinzelsbacher (2002): p. 412.

29 Dinzelsbacher (2002): p. 412.

30 Dinzelsbacher (2002): p. 412.

31 Dinzelsbacher (2002): p. 412.

32 Mezey (2003): p. 33.

2.2. Tipologia proceselor – procese laice și eclesiastice

Distribuția geografică a acestor procese constituie o altă enigmă. Înainte însă de a trece la rezolvarea acestei enigme, trebuie să divizăm mulțimea în care intră toate procesele contra animalelor în mai multe submulțimi. Trebuie să facem distincția între litigiile desfășurate în fața unei instanțe laice și litigiile desfășurate în fața unei instanțe bisericești. Această noutate³³ și această distincție apare pentru prima dată în lucrarea lui Karl von Amira, așa cum sugerează și titlul acesteia („*Thierstrafen und Thierprocesse*” adică pedepse aplicate animalelor și procesele animalelor).³⁴ Evans a fost criticat pentru că nu a făcut distincția între cele două tipuri de procese și totuși a încercat să explice cauzele proceselor împotriva animalelor. De fapt, el nu făcea decât să creeze o bază de date a proceselor, o compilație foarte utilă pentru cercetători.

În instanțele seculare erau condamnate în principal animalele domestice și, în unele cazuri, animalele sălbatice, dacă cele din urmă puteau fi prinse și aduse în fața instanței. În general și în modalitatea cea mai des întâlnită animale erau citate pentru săvârșirea unei fapte având ca rezultat vătămarea corporală sau moartea unei persoane. Inculpații, ca și în cazul oamenilor, erau priviți ca subiecți autonomi și erau trași la răspundere în acest fel, pentru fapte proprii, chiar dacă au săvârșit fapta mai mulți împreună. Aceste procese au fost caracterizate de o procedură probatorie strictă, cu audieri ale martorilor, inspecții la fața locului și arestări când era cazul. Interesant este faptul că execuțiile erau, de asemenea, efectuate numai de călăi profesioniști.

În acest timp, în instanțele eclesiastice, „urmărirea penală era îndreptată împotriva animalelor care apăreau în roiri și care, prin urmare, scăpau de sub controlul omului”,³⁵ deci contra insectelor mici sau a rozătoarelor (de exemplu: gărgărițele cerealelor, lăcustele, șobolanii, cârțițe sau specii dăunătoare care distrugau culturile și viile), cu alte cuvinte, procesele erau intentate nu împotriva unui specimen, ci mai degrabă contra colectivității dăunătorilor. Acest lucru a fost necesar deoarece acest ultim grup ar fi fost dificil de citat și convocat la instanță și, prin urmare, de obicei, procesul se desfășura fie în absența inculpaților, fie un anumit număr de specimene erau capturate și aduse în sala de judecată reprezentând colectivitatea inculpaților. Se poate afirma, că răspunderea grupului de animale citate era percepută ca fiind solidară.

În cazul proceselor eclesiastice era posibil să nu existe niciun reclamant, deși, în cea mai mare parte a timpului, o întreagă comunitate de oameni cerea cu vehemență instanței excomunicarea grupului de dăunători sau pronunțarea anatemei asupra inculpaților.³⁶ În multe cazuri se aplicau ambele dintre pedepse. Dreptul de executare a pedepselor, conform teoriei celor două săbii – doctrina politică în biserica romano-catolică care afirmă că papa are supremație peste conducătorii seculari și de aceea pot exista și instanțe eclesiastice – a aparținut întotdeauna autorității laice. Pentru acest motiv, deși instanțele eclesiastice după deliberare puteau pronunța astfel de hotărâri (anatemă, excomunicare, izgonire de pe pământ etc.) ele nu erau, și de multe ori nu

33 Cohen (1986): p. 13.

34 Oszttern (1908): p. 333.

35 Oszttern (1908): p. 333.

36 Pentru o distincție precisă între cele două modalități de excludere din sânul bisericii, a se vedea Evans (1906): p. 52.

puteau fi puse în executare de autoritățile laice. Din această cauză condamnările instanțelor bisericești aveau de multe ori numai o natură apotropaică, menite să protejeze și ocrotească comunitatea de rău și de influențe malefice.³⁷

„Pronunțarea unui blestem ecleziastic, conform dreptului canonic, trebuia precedată de un proces în fața unui for judiciar desemnat de Biserică în acest scop. În alte cazuri, de asemenea, anatema primește valabilitatea și eficiența necesară doar prin această examinare judiciară preliminară, printr-o audiere judiciară formală. Prin urmare, înainte de a putea fi blestemate de Biserică, aceste animale trebuiau să fie chemate în fața unui astfel de for judiciar.”³⁸

Formalitățile de judecată au fost respectate cu cea mai mare rigoare la ambele categorii de procese, solemnitatea procesului fiind de o foarte mare importanță.

„Caracteristica cea mai remarcabilă a acestor procese este că în procedurile împotriva animalelor s-au respectat cu rigoare formalitățile procesului. Animalul-inculpat a fost citat în mod ceremonial, în conformitate cu regulamentul, a fost tratat ca și cum ar fi fost o ființă umană. Atunci când era arestat, era adesea îmbrăcat în haine omenesti, plasat în temniță în același mod și i se permitea să mănânce aceeași mâncare din temniță ca și ceilalți prizonieri. Au fost supuși la aceleași interogări sub tortură ca și «semenii lor umani», au fost supuși și termenelor procesului, iar execuția lor s-a desfășurat în același mod ca și în cazul oamenilor. Seriozitatea proceselor contra animalelor a fost asigurată de o publicitate cât mai largă, similară cu cea a altor procese.”³⁹

Acest lucru a fost luat atât de în serios încât, atunci când, la 9 iunie 1576, călăul din Schweinfurt a spânzurat un porc (care mutilase un băiat prin mușcarea urechii acestuia, rânindu-i și mâna în aceleași timp) fără un proces prealabil, el a fost imediat îndepărtat din funcție pentru arbitrar (luarea legii în propriile mâini), sfidare a autorității curții și amestec în aplicarea legii și nu i s-a mai permis să practice meseria.

Potrivit lui Jen Girgen, Cohen a distins un al treilea tip de proces, unul hibrid alcătuit din elementele precedente prevăzute la cele două tipuri mari de procese contra animalelor. Acest nou tip a apărut în Elveția secolului al XV-lea, și a îmbinat tradițiile proceselor ecleziastice cu cele seculare și a fost în mare parte un răspuns la vânătoarea de vrăjitoare din Europa de Vest, fenomen ce se intensifica în epoca respectivă. În cazul acestor procese un tribunal laic era dator să judece un singur animal sub acuzația de comportament supranatural – și nu pentru vătămarea sau uciderea unei persoane așa cum s-a observat în categoria anterioară a proceselor laice.⁴⁰

37 Osztern (1908): p. 333.

38 Osztern (1908): p. 333.

39 Mezey (2003): p. 33–34.

40 Jen Girgen: The Historical and Contemporary Prosecution and Punishment of Animals, *Animal Law Review at Lewis & Clark Law School*, 9/2003, p. 114–115.

2.3. Distribuția geografică a proceselor

În ceea ce privește localizarea geografică a proceselor, timpul și locul de apariție a acestora diferă de tipul de proces (ecleziastic sau laic) în care se încadrează acțiunea judiciară în cauză.

Procesele seculare au apărut pentru prima dată în secolul al XIII-lea în nordul și estul Franței, iar pe urmă s-au răspândit în Țările de Jos, Germania și Italia.⁴¹ Tocmai din acest motiv, procesele în fața instanțelor laice din Franța au rămas cele mai frecvente de-a lungul secolelor.⁴² Acest lucru, potrivit lui Carson, se datorează și faptului că istoricii francezi au studiat și documentat mai atent sursele mai vechi, puteau deci descoperi mai multe astfel de procese.⁴³ Pe scurt, cunoaștem cazuri desfășurate înaintea instanțelor seculare din teritorii ce sunt acum Belgia, Danemarca, Franța, Germania, Italia, Portugalia, Rusia, Spania, Elveția, Turcia, Anglia și Connecticut.⁴⁴ Rămâne întrebarea: cum se deosebeau mental, juridic sau altfel, locuitorii din regiunile care preferau să judece animale de locuitorii altor țări care nu împărtășeau această dispoziție?⁴⁵

Se poate afirma că procesele împotriva animalelor au constituit un fenomen sporadic, care a apărut ici și colo, preponderent în regiunile romano-catolice menționate mai sus, dar care nu a dispărut complet până în epoca modernă. În unele regiuni, cum ar fi nordul Franței sau Elveția, cunoaștem un număr relativ mare de astfel de procese, în timp ce alte regiuni, cum ar fi Anglia și Scandinavia, se pare că nu au fost deloc afectate înainte de secolul al XVIII-lea.

În ceea ce privește în special Anglia acelor vremuri, procesele împotriva animalelor erau destul de rare. Dinzelbacher atribuie acest lucru unei rezistențe generale la implementarea dreptului roman în Anglia.⁴⁶ Totuși, cunoaștem cazuri în care anumite animale sunt ucise fără a fi condamnate. În 1677 (perioada maniei vrăjitoriei), protestanții londonezi, care sărbătoreau aniversarea încoronării lui Elisabeta I, au pus pisici vii într-o statuie sculptată a Papei Inocențiu al XI-lea și i-au dat foc, lăsând ca pisicile să ardă de vii în statuie (pisica era considerată un participant la întâlnirile de vrăjitorie, o creatură satanică).⁴⁷ Chiar și în opera lui Shakespeare, „Negustorul din Veneția” apare un fragment în dialogul purtat de Gratiano și Sylock, care sugerează că fenomenul proceselor era cunoscută Angliei acelor vremuri:

41 Cohen (1986): p. 11.

42 Osztorn (1908): p. 333; Carson (1997): p. 411.

43 Carson (1997): p. 412.

44 Carson (1997): p. 413.

45 Karl von Amira (1891): *Thierstrafen und Thierprocesse*, Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, Innsbruck, p. 565, 559.

46 Dinzelbacher (2002): p. 412.

47 Nicolas J. Saunders (1996): *Állatszellemekek, Helikon Kiadó és a Magyar Könyvklub*, Budapest, p. 77. Pentru detalii, a se vedea <https://alphahistory.com/pastpeculiar/1677-londoners-burn-live-cats-wicker-pope/> (accesat la 12.06.2022)

„Că sufletele dobitoacelor/ Se scurg în trupurile oamenilor./ Că duhul tău câinos a cârmuit/ Un lup ce, spânzurat fiind/ Pentru omor de om, zăcașu-i suflet/ Fugi de la spânzurătoare, și/ Cum tu zăcea-i în mama ta spurcată,/ El se băgă în tine. Pentru că/ Pornirea ta'i lupească, sângeroasă,/ Flămândă, hrăpitoare.”⁴⁸

Istoria proceselor bisericești este mai puțin clară. Motivul omului sfânt, care exemplifică domnia legii lui Dumnezeu prin blestemarea rozătoarelor dăunătoare și a altor animale, este un motiv recurent în hagiografia medievală.⁴⁹ Cu toate acestea, nu prea există înregistrări ale unor procese eclesiastice având ca și inculpați niște animale, înainte de secolul al XV-lea. Ca și în cazul proceselor seculare, fenomenul a avut un epicentru geografic clar vizibil. Toate dintre primele procese au avut loc în Elveția și în zonele limitrofe: Savoia, Dauphiné și Alpii italieni. Datorită acestei locații geografice mai centrale, acestea s-au răspândit mult mai departe decât au făcut-o vreodată liti-giile laice. Rolul bisericii în general trebuie și ea menționată, fiindcă bazându-se pe o rețea internațională de foruri eclesiastice, aceste procese au ajuns și în lumea nouă. În secolele următoare procese eclesiastice contra animalelor au avut loc nu numai în Franța, Germania și Italia, ci și în Scandinavia, Spania, Canada și Brazilia.⁵⁰

Din Bazinul Carpatic nu se cunosc atestări ale unor procese contra animalelor, dar apropierea geografică a anumitor regiuni în care ele erau deja fenomene recurente, face foarte probabilă existența unor astfel de procese și pe aceste meleaguri.

III. ANIMALE ȘI CAZURI CONCRETE

Acest capitol va examina exact ce fel de animale au fost condamnate în instanțele laice și eclesiastice, oferind unul sau mai multe exemple ilustrative pentru fiecare dintre ele. De asemenea, va fi discutată și pedeapsa aplicată pentru infracțiunea de sodomie.

1. Animale citate în fața unei instanțe laice

Cele mai multe dintre condamnările la instanțele seculare au fost împotriva porcilor,⁵¹ și mai cu seamă a porcilor infanticizi, dar cunoaștem, de asemenea, și boi, vaci, cai, capre, măgari,⁵² și câini „criminali”.⁵³ Animale domestice cornute, capabile să găurească sau să străpungă cu coarnele lor, erau adesea subiecții acestor procese.⁵⁴ Pedeapsa, ca și procesul în sine, nu a fost diferită de cea a persoanelor care au comis

48 William Shakespeare (1923): *Opere alese. Negustorul din Veneția*, Ed. Cultura Națională, București, p. 109.

49 Cohen (1986): p. 12–13.

50 Cohen (1986): p. 12–13.

51 Dinzelbacher (2002): p. 407.

52 Osztern (1908): p. 329.

53 Cohen (1986): p. 11.

54 Dinzelbacher (2002): p. 408.

același crime, adică spânzurarea, decapitarea, arderea, înecarea și îngroparea de viu etc.⁵⁵

1.1. Procesele împotriva porcilor

În continuare voi discuta despre procesele desfășurate împotriva porcilor, deoarece consider că, datorită numărului lor foarte ridicat, ele reprezintă un punct de referință, cazuri standard, un fel de etalon, pentru practica instanțelor laice.

În primul rând trebuie dat un răspuns la întrebarea: de ce au fost cele mai frecvente procesele împotriva porcilor? Este bine atestat faptul că misterele eleusine includeau scăldatul porcilor ca act simbolic pentru scăparea de păcat (*mystagogul*, adică inițiatul în *epopteia*, adică ultimul ritual de cunoaștere a misterului, îi ducea pe neofii pe plajă pentru a scălda porcii).⁵⁶ În acest rit, istoricul religiilor, Mircea Eliade a identificat în porc țăpul ispășitor, a cărui îmbăiere reprezintă în mod simbolic, inițierea.⁵⁷ Scufundarea poartă întotdeauna simbolistica morții, în timp ce ieșirea din apă, ca în cazul scăldatului porcului, semnifică renașterea. Potrivit lui Mezey, porcul este un simbol străvechi al fertilității,⁵⁸ care în cultura iudeo-creștină a fost desacralizat și profanat, făcut un simbol al senzualității, al poftei, al lăcomiei și al dorințelor josnice. Acest lucru este confirmat și de lexiconul de artă creștină, care precizează că

„în Biblie, porcul era considerat un animal necurat și rău [...] iar carnea lui nu trebuia mâncată. Mistrețul din pădure (diavolul) distruge vița de vie (poporul lui Israel, în accepțiunea creștină, Biserica lui Hristos [...]). În Matei citim: «nu aruncați mărgăritarele voastre înaintea porcilor, ca nu cumva să le calce în picioare și, întorcându-se, să vă sfâșie pe voi» [...] Isus alungă demonii din cei posedați într-o turmă de porci. În Evul Mediu, porcii pe care fiul risipitor trebuia să-i păzească erau un simbol al lumii și al păcatelor sale. De aceea, personificatoarea păcatelor, cum ar fi impuritatea, pofta și intemperanța, este reprezentată călare pe porci (Levoča, biserică parohială, ciclul de pictură murală cu virtuți și păcate, c. 1420). Sinagoga era, de asemenea, reprezentată călare pe porci, ca o manifestare a celei mai intense uri față de evrei. În sculpturile templelor medievale vânătoarea de mistreți este probabil interpretată ca fiind o urmărire a răului. Ca animal domestic folositor, un porc îl acompaniază cu credință pe Antonie cel Mare, Egipteanul. La porunca Sfântului Blasii de Sebastia, un lup aduce înapoi porcul răpit.”⁵⁹

Alte argumente pentru explicarea preponderenței proceselor împotriva porcilor constituie, pe de o parte, faptul că aceștia erau cei mai numeroși dintre animalele domestice și, pe de altă parte, pentru că „în Evul Mediu, ei umblau pe străzile satelor și orașelor la fel de liber ca și câinii pe străzile satelor de astăzi. Patronajul Sfântului Anton de Padova i-a făcut practic imuni.”⁶⁰

55 Beliznai (2014): p. 36.

56 György Németh, Zsigmond Ritoók, János Sarkady, János György Szilágyi (2006): *Görög művelődéstörténet*, Osiris Kiadó, Budapest, p. 391–395.

57 Mircea Eliade (2006): *Az örök visszatérés mítosza – Avagy a mindenség és a történelem*, Európa Könyvkiadó, Budapest, p. 66–67.

58 Mezey (2003): p. 21.

59 Jutta Seibert (1986): *A keresztény művészet lexikona*, Corvina Kiadó, Budapest, p. 72.

60 Osztern (1908): p. 329.

Știm că primul proces documentat de acest tip datează din 1266, de la Fontenay-aux-Roses.⁶¹ Următoarele cazuri sunt descrise mai amplu în apendicele H ale cărții lui Evans.

În 1394, un porc a fost găsit vinovat de moartea violentă a unui copil botezat în parohia Roumaygne, pentru care porcul a fost condamnat la spânzurătoare de către călăul Jehan Petit. Execuția a avut loc în timp util, conform rigorilor vremii. Știm acest lucru din fișa de onorariu eliberată călăului.⁶²

În 1386, o scroafă care a atacat un copil în Falais, Normandia, a fost judecată și osândită după moartea copilului. O caracteristică interesantă a execuției a fost că, pentru pruncucidere, înainte de a fi fost executat, porcul a fost îmbrăcat în haine omenești. Hoherul a executat spânzurătoarea cu mâinile înmănușate pentru a arăta că el era doar călău, și astfel nu era vinovat de moartea animalului.⁶³ Acest eveniment era, de asemenea, reprezentat într-o frescă din biserica Sfânta Treime din Falais, care arăta momentul execuției, dar din păcate, aceasta a fost ștersă în 1820 de „mâini neinițiate”. Cu toate acestea fresca s-a păstrat în forma unei gravuri, care poate fi vizualizată în primele pagini ale cărții lui Evans.⁶⁴

La 5 septembrie 1379, două turme de porci pășteau împreună la granița așezării Saint-Marcel le-Jeuny. Trei râtani, însă, s-au năpustit asupra lui Perri not Muet, tânărul fiu al proprietarului unei turme, care, înainte de a putea fi salvat de tatăl său, a fost călcat în picioare și a suferit leziuni într-atât de grave încât a murit din cauza rănilor.

„Tribunalul i-a condamnat la moarte nu numai pe cei trei porci atacatori, ci și pe ceilalți porci din turmă, care au ajutat și încurajat încăierarea prin mârâielile lor puternice. Execuția a fost în cele din urmă anulată, deoarece proprietarul turmei, în numele porcilor, a apelat la Filip, ducele Burgundiei, pentru clemență.”⁶⁵

Documentul de aprobare a cererii s-a păstrat.⁶⁶ Cei trei porci care au comis crima au fost în cele din urmă condamnați și executați, dar înainte de asta au fost mutilați, după principiul oglindirii crimei în pedeapsă.

Un rămător a fost spânzurat la Mordaigne în 1394. „Animalul executat a fost acuzat că a comis un sacrilegiu asupra hostiei [azimă, pâine nedospită folosită la împărtășanie] sacre”,⁶⁷ adică a mâncat-o.

„Un porc a fost găsit vrednic de moarte nu pentru că l-ar fi omorât pe băiatul pe care l-a atacat, dar i-a mușcat din ureche, fapt după care a mâncat bucata respectivă – și toate acestea s-au întâmplat într-o zi de vineri!”⁶⁸ Încălcarea postului (*jejunium*

61 Cohen (1986): p. 20.

62 Evans (1906): p. 78.

63 Girgen (2003): p. 98.

64 Oszttern (1908): p. 332.

65 Beliznai (2014): p. 36.

66 A se vedea Evans (1906): p. 343.

67 Oszttern (1908): p. 330.

68 Mezey (2003): p. 25.

sextae) ordonat de Biserică a fost invocată de procuratură ca o circumstanță agravantă împotriva porcului.⁶⁹

De asemenea, nu era neobișnuit ca un animal acuzat de o crimă capitală să fie condamnat la ardere de viu pentru fapte similare. Evans constată că această metodă de execuție a animalelor vinovate a fost cel mai des întâlnită în secolul al XVII-lea, o epocă relativ luminată („*an age of comparative enlightenment*”), probabil odată cu răspândirea vânătorii de vrăjitoare. Chiar și în același secol, nu era mai puțin obișnuit ca un animal sub o astfel de acuzație să fie condamnat de a fi îngropat de viu.⁷⁰

1.2. Procesele hibride din Elveția

Așa cum a fost menționat mai sus, a existat și un tip special de proces pentru animalele, în preponderență domestice, care au fost trase la răspundere în fața instanțelor laice pentru un comportament considerat supranatural, străin firii lor. Acest tip nou, care împrumuta anumite elemente ale procesului ecleziastic, a fost inventat în Elveția, unde oamenii se temeau foarte mult de vrăjitorie, iar animalele erau aduse la proces pentru a fi curățate de păcate.

Aici aș menționa cazul unui animal adus în fața unui tribunal secular pentru săvârșirea unui act diabolic. În 1474 a fost găsit un ou în cușca unui cocoș din Basel.⁷¹ Locuitorii orașului credeau că cocoșul depusese oul, ceea ce era considerat un păcat diabolic, deoarece un astfel de ou putea fi folosit de vrăjitoarele iscusite, conform credinței din vremea aceea, pentru crearea unui basilisc. Cocoșul a fost judecat pentru că ar fi intrat într-un pact cu diavolul. Apărarea a încercat să dovedească faptul că, deși oul de cocoș ar fi putut fi folosit în practicile magiei negre, depunerea oului era instincțional, deci neintenționat, mai ales că nu a fost folosit în scopuri malefice, astfel încât nu era necesară nicio pedeapsă. După deliberare, cocoșul a fost găsit vinovat de către tribunal de „păcatul atroce și nenatural de a depune ouă”, deoarece depunerea și clocirea ouălor în sine era un act demonic pedepsibil. În sfârșit, cocoșul a fost ars pe rug.⁷²

2. Hotărâri ale instanțelor ecleziastice

De-a lungul istoriei, grupuri întregi de dăunători au fost numiți ca și inculpați. Cunoaștem procese împotriva cârțițelor, șoarecilor, șobolanilor, șerpilor, păsărilor, melcilor, rândunelelor, viermilor, lăcustelor, omizilor, termitelor, diferitelor specii de gândaci și muște, precum și a altor insecte nespecificate și a altor dăunători.⁷³ Chiar și specii aparent inofensive, cum ar fi anghilele și delfinii, au fost vizate.⁷⁴ Deoarece aceste animale nu se aflau sub controlul oamenilor, a fost necesar ca Biserica să intervină, exercitându-și funcțiile supranaturale în acest caz, pentru a le forța să părăsească orice loc care era o sursă de hrană pentru oameni.

⁶⁹ Evans (1906): p. 157.

⁷⁰ Evans (1906): p. 138–139.

⁷¹ Girgen (2003): p. 114.

⁷² Carson (1997): p. 411.

⁷³ Girgen (2003): p. 101.

⁷⁴ Girgen (2003): p. 101.

Procedura ecleziastică tipică era, în linii mari, următoarea: mai întâi, persoanele vătămate sau păgubite făceau plângere la tribunalul ecleziastic. Apoi judecătorul a trimis pe cineva să investigheze amploarea presupuselor daune. Instanța ordona întotdeauna procesiuni publice și rugăciuni pentru a potoli mânia cerului, înainte de începerea procesului.⁷⁵ În cazul în care rugăciunea nu producea niciun rezultat, instanța a ordonat ca toate grupurile de animale care au produs rezultatul păgubitor să se prezinte în instanță și i-a desemnat și apărători din oficiu pentru a-i reprezenta pe acuzați.⁷⁶

Avocații desemnați *ex offio* pentru a apăra animalele și-au luat munca foarte în serios, investind mult timp, cunoștințe și experiență juridică pentru a-și apăra „clienții”. Apărarea s-a bazat în principal pe trei strategii: în primul rând, au încercat să evite un proces folosind tactici de amânare (ridicând diverse obiecții). Atunci când procesul a fost inițiat, aceștia puteau pretinde că instanța nu avea competență personală asupra animalelor. Dacă acest lucru nu funcționa, încercau să justifice acțiunile „clienților” lor.⁷⁷ Animalele condamnate puteau fi blestemate (*anathema*) de către instanță în baza dreptului canonic universal, dacă sentința nu era executată, sau puteau fi excluse din sânul bisericii-mamă, fiind condamnați la damnare veșnică (deși oricum nu puteau fi mântuite conform multor filozofi din epoca medievală).⁷⁸

Unul dintre cele mai cunoscute procese ecleziastice împotriva animalelor, procesul *non plus ultra* al acestei categorii, este cazul șobolanilor din Autun. Bartholomew Chassenee (mai târziu membru al instituției *Parlement de Provence*, adică a instanței supreme din Provence) a fost avocatul apărării numit din oficiu. În 1522, șobolanii din Autun au fost acuzați că au distrus recolta de orz din provincie. Pentru a justifica absența inculpaților în fața instanței la primul termen de citare, Chassenee a susținut mai întâi că aceștia locuiau în mai multe sate din localități diferite, deci o singură citație nu era aptă să îi notifice pe toți dintre inculpați. Instanța a admis obiecția și a emis o a doua citație în toate parohiile locuite de șobolani. Atunci când șobolanii nu s-au prezentat după cea de-a doua citare, Chassenee a explicat că neascultarea clienților lui era acum cauzată de lungimea și dificultatea călătoriei; el a mai susținut că teama șobolanilor de pisicile pe care le-ar putea întâlni în timpul călătoriei i-a împiedicat să îndeplinească obligația lor de a se prezenta.⁷⁹ Chassenee a solicitat ca toate pisicile din cetate să fie închise cât timp ar fi pe rol procesul, desigur, pentru siguranța clienților săi. Instanța a amânat cauza pentru că nu a fost posibil să fie aduse toate pisicile, pentru ca șobolanii să poată să se prezinte în instanță, așa că Chassenne a câștigat procesul, „clienții” săi nu erau trași la răspundere. Bartholomew Chassenee este, de asemenea, autorul unui ghid care se ocupa cu procesele împotriva animalelor. „*Tractatus...de excommunicatione animalum*” a servit drept ca un îndrumător teoretic și practic pentru viitorii juriști care aveau să se confrunte cu asemenea procese.⁸⁰

75 Cohen (1986): p. 14.

76 Katie Sykes: Human Drama, Animal Trials: What The Medieval Animal Trials Can Teach Us About Justice For Animals, *Animal Law Review*, 17(2)/2011, p. 282–283.

77 Girgen (2003): p. 101.

78 Cohen (1986): p. 13.

79 Evans (1906): p. 140. dar prezentul proces este prezentată și de toți autorii citați.

80 Pentru detalii, a se vedea Osztern (1908): p. 336.

Semnificația acestui caz constă în faptul că, în timpul persecuției valdenzilor din 1570, avocații ereticilor au reușit să folosească ca precedent argumentul lui Chassenee din cazul sus prezentat (prezența ereticilor la proces ar fi pus viața acestora în pericol), pentru a salva vieți omenești. Interesant este faptul, că Chassenee a fost judecătorul care a prezidat respectivul complet de judecată în fața căreia a ajuns cauza valdenzilor.⁸¹

În 1519, municipalitatea din Stelvio (Italia) a intentat un proces împotriva unui grup de cârțițe care deterioraseră unele plante în timpul scobirii lor. Instanța a desemnat o zonă pentru reșezarea cârțițelor departe de municipiu. Când relocarea benevolă nu a avut loc, judecătorul a acordat o amânare suplimentară de paisprezece zile pentru toate inculpatele tinere sau însărcinate.⁸²

În Germania, într-un timp și într-un loc necunoscut, biserica a blestemat rândunelele pentru că acestea trăiau în acoperișul bisericii și s-au defecat pe capetele credincioșilor la fiecare slujbă. Li s-a interzis rândunelelor să mai intre în biserică sub blestemul episcopului de la Trier, al cărui veșmânt fusese pătat de excrementul păsărilor.⁸³

În 1713, termitile au devastat o mănăstire din Maranhao, Brazilia. Nu numai că au mâncat recoltele, dar au deteriorat și mobilierul. Apărătorul lor a susținut la proces că termitile sunt creaturi ale lui Dumnezeu, la fel ca și oamenii și, prin urmare, nu pot fi rănite. Instanța nu a putut contesta fondul acestui argument și, prin urmare, a aplicat numai un avertisment termitelor, prin care a prescris doar să se abțină de conduita păgubitoare.⁸⁴

Un caz celebru ilustrează strictețea cu care participanții umani au aderat la regulile procedurale care ghidau procesele împotriva animalelor. Începând cu 1545, gărgărițele au făcut ravagii în podgoriile din Saint Julien, un cătun situat pe Muntele Cenis (Franța) și renumit pentru vinul său. Biserica s-a hotărât să intervină și să inițieze o procedură împotriva lor. Până în mai 1546 însă gărgărițele au dispărut, probabil din cauze naturale, iar cazul a fost abandonat. Cu toate acestea, treizeci de ani mai târziu, gărgărițele s-au întors la Saint Julien. De data aceasta, cazul a ajuns la proces. Deoarece avocații apărării inițiale decedaseră între timp, instanța care a prezidat procesul a numit un nou avocat în numele insectelor. Pierre Rembaud, avocatul nou-numit în apărarea gândacilor, a înaintat o cerere de respingere a cazului. Rembaud a argumentat că, potrivit Cărții Genezei, Dumnezeu a creat animalele înaintea oamenilor și a binecuvântat toate animalele de pe pământ, dându-le orice iarbă verde pentru hrană. Prin urmare, gărgărițele aveau un drept prioritar, născut anterior dreptului omului, asupra viilor, un drept care le-a fost conferit în momentul Creației.

Consiliul municipal a venit cu soluția de a aloca un teren pentru ca gărgărițele să mănânce tot ceea ce doresc acolo. Cu toate acestea, apărătorul a respins acest lucru. Pământul, a argumentat Rembaud, era steril și nu era potrivit pentru a susține nevoile gărgărițelor. Apărătorul reclamanților a afirmat că terenul era, de fapt, potrivit și a

81 Osztern (1908): p. 334.

82 Evans (1906): p. 111–112.

83 Girgen (2003): p. 103.

84 Girgen (2003): p. 103.

insistat ca instanța să se pronunțe în favoarea reclamanților. Judecătorul a decis să amâne decizia și a numit experți care să examineze terenul și să prezinte un raport scris cu privire la caracterul adecvat al terenului propus. Au trecut mai mulți ani, dar datorită argumentelor apărării, procedura nu a putut fi finalizată. În mod ironic, este imposibil de știut cum s-a încheiat procesul, deoarece ultimele pagini ale dosarelor și documentelor din instanță lipsesc fiindcă au fost distruse fie de rozătoare, fie de insecte.⁸⁵

3. BESTIALITATEA

Pentru sodomie

„instanțele penale condamnau animalul și omul [...] împreună. Conform cărții a III-a a lui Moise: «[d]acă un om se culcă cu o vită, să fie pedepsit cu moartea, și vita s-o omorâți.» Această reglementare juridică a fost adoptată și de statele medievale. O dispoziție similară a fost cuprinsă în Constitutio Criminalis Carolina din 1532, care prevedea că, în cazul în care o persoană sodomiza un animal, persoana care a comis sodomia și animalul urmau să fie arse pe rug împreună. Allgemeines Landrecht-ul prusac din 1794 se referea, de asemenea, la această infracțiune: o persoană care comitea sodomie era condamnată la unu sau doi ani de casă de muncă [loc de executare a pedepsei din epoca secolului al XVII-lea încoace, unde deținuții trebuiau să muncească toată ziua și să trăiască sub o disciplină de închisoare], după care animalul era ars împreună cu infractorul.»⁸⁶

Cu toate acestea, potrivit lui Cohen, poziția juridică predominantă de la acea vreme era că animalele erau doar participanți nevinovați la aceste infracțiuni, dar a căror nimicire era necesară pentru a elimina urmele păcatului promiscuității.⁸⁷

A existat și o altă poziție juridică în Evul Mediu, menționată de Oszttern și Mezey.

„Juriștii medievali nu încetau să se întrebe dacă coabitarea unui bărbat creștin cu o femeie evreică (cum cognovit eam) sau viceversa trebuia sau nu să fie catalogată drept sodomie. Opinia juridică a unui vechi jurist foarte distins, Damhouder, era că un astfel de «act sexual» este într-adevăr sodomie. El adaugă că același lucru este valabil și pentru turci și sarazini. Astfel de persoane nu sunt, «ca să spunem așa, diferite de animale, atât în drept, cât și în credința noastră sacră.»⁸⁸

Conform acestei afirmații, și animalele sunt vinovate de această crimă. Un fenomen similar este descris și de romologul Petre Petcuț, bazându-se pe cercetările sale ample în arhivele din România. El afirmă că violul comis de un sclav (în această categorie intrau toți rromii din principatele române, Principatele Dunărene fiind până în secolul al 19-lea state sclavagiste) era pedepsită cu arderea, adică cu același pedeapsă

⁸⁵ Girgen (2003): p. 103–104.

⁸⁶ Beliznai (2014): p. 38.

⁸⁷ Cohen (1986): p. 18.

⁸⁸ Oszttern (1908): p. 332.

ca și zoofilia. Cel de al doilea, fiind de origine biblică, preceda instituția sclaviei, totuși, pedeapsa era oglindită și aplicată și romilor.⁸⁹

IV. EXPLICAȚIILE FENOMENULUI

Numai prin înfățișarea și analiza multiplelor ipoteze se poate alcătui o imagine complexă și o explicație viabilă a fenomenului studiat. De-a lungul timpului au fost avansate mai multe teorii pentru a înțelege acest fenomen.

Potrivit lui Cohen, juriștii savanți ai secolului al XIX-lea au încercat să înțeleagă fenomenul istoric prin intermediul abordării pozitivistice culturale.⁹⁰ Aceștia au interpretat procesele contra animalelor ca fiind produsele unei societăți mai primitive, un fel de sediment lăsat în urmă de un trecut superstițios. Aceasta a fost greșeala făcută și de Osztern și Evans. Osztern a văzut cheia înțelegerii fenomenului în animism, în antropomorfizarea naivă a animalelor,⁹¹ în tendința omului din trecut de a confunda omul cu animalul, atribuind celui din urmă o rațiune.

O teorie apropiată de aceasta este cea a personalizării animalelor,⁹² dezvoltată în anul 1870, această cauză apare, printre altele, în opera lui Mezey, ca factor principal în dezvoltarea acestor procese. Acest concept presupune înzestrarea animalului cu calități umane, al căror produs, potrivit lui, este fabula,⁹³ dar și cultul animalelor ca religie în Noul Regat al Egiptului.⁹⁴ Acest lucru pare să fie confirmat de faptul că aceste procese se desfășurau cu respectarea riguroasă a formalităților procesuale (ca și cum ar fi fost vorba de oameni), dar și de faptul că animalele erau adesea îmbrăcate în haine omenești în momentul execuției lor și li se dădea posibilitatea de a se spovedi și de a primi dezlegarea de păcate pe care aceasta o presupunea.

Ideea că aceste procese sunt un fel de simptome ale unei crize sociale, constituie un argument des întâlnit în lucrările de specialitate. Motivul este faptul că aceste simptome s-ar potrivi cu criza generală din Evul Mediu târziu – numai ca exemple: Mica Epocă Glaciară a dus la scăderea producției agricole, marea ciumă din 1348 și masa de flagelanți și de fanatici religioși⁹⁵ – deoarece credința în doctrine escatologice, milenarismul în creștere și proclamarea apropierei Judecării de Apoi ar fi constituit un teren fertil pentru astfel de procese, care ar părea absurde astăzi. Această ipoteză pentru explicarea fenomenului este, în opinia mea, anacronistică, deoarece nu explică legătura dintre procesele împotriva vrăjitoarelor și cele împotriva animalelor.

89 Petre Petcuț (2016): *Romii. Scavie și libertate: construirea și emanciparea unei noi categorii etnice și sociale la nord de Dunăre*, Centrul Național de Cultură a Romilor, București, p. 71–72.

90 Cohen (1986): p. 16.

91 Osztern (1908): p. 322.

92 Cohen (1986): p. 30.

93 Mezey (2003): p. 39.

94 László Kákossy (1998): *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*, Osiris Kiadó, Budapest, p. 333–339.

95 Pentru criza medievală târzie și starea de spirit a vremii, a se vedea Lucian Boia (2003): *Occidentul. O interpretare istorică*, Humanitas, București, p. 51–90.

Amândouă dintre aceste fenomene și-au atins apogeul între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea, deci după criza de la capătul Evului Mediu.⁹⁶

Conform unei interpretări teleologice, procesele contre animalelor se pot concepe ca o categorie istorică *causa sui*, adică ca pe un fenomen care se autogenera. Această ipoteză pare să fie confirmată de faptul că deja cel de-al doilea proces menționat în sursele istorice este interpretat de un autor contemporan ca fiind un bun mijloc de trai atât pentru avocați (care primeau un onorariu, deoarece erau numiți din oficiu), cât și pentru călăi.⁹⁷ După această ipoteză, primele astfel de procese ar fi stat la baza proceselor următoare, datorită fenomenului imitației (*mimesis*) istorice.

Trebuie să dăm credit faptului că, unul din motivele esențiale care ar fi dus la dezvoltarea acestui fenomen ar fi fost satisfacerea dorinței de răzbunare împotriva unui animal, care a comis o vătămare sau o faptă păgubitoare. Măsurile de reprimare s-au născut ca o expectativă legitimă în imaginația victimei,⁹⁸ chiar dacă răzbunarea putea fi îndeplinită numai într-un mod atât de formal. Mezey adaugă că, la început, justiția era ghidată de principiul răspunderii pentru consecințe, sau spus altfel, a răspunderii absolute și obiective,⁹⁹ fără a se lua în considerare dacă o faptă păgubitoare putea fi încadrată într-o infracțiune anume prevăzută de lege și dacă fapta fusese comisă cu vinovăție, fără existența unei cauze justificative sau de neimputabilitate. Astfel legea talionului era pusă în aplicare sancționând, fără discriminare, și animalele.

Cohen subliniază, de asemenea, că în Evul Mediu și în Europa modernă timpurie, era o axiomă faptul că Dumnezeu a subordonat totul omului în momentul creației, motiv pentru care în credința omului epocii el apărea ca și ființa muritoare aflată la vârful ierarhiei universale.¹⁰⁰ De la teoria evoluției formulată de Darwin, această credință a fost răsturnată, trecutul animalelor și al oamenilor a fost îmbinat datorită descoperirii unor strămoși comuni.

În multe locuri, procesul ecleziastic apare cu un scop apotropaic, tehnica antică a spargerii blestemelor și a alungării demonilor s-a materializat în incantațiile și în formalitățile rigide ale procesului din epoca creștină, în care pronunțarea greșită a unor formule putea duce chiar la pierderea procesului. Efectul de mijloc de reechilibrare socială al unor astfel de procese este incontestabil.¹⁰¹

Dinzelbacher denumesc în formarea proceselor intentate împotriva animalelor un total de 6 motive: insecuritatea rezultată din cauza epidemiilor, crize economice și conflicte sociale; apariția dreptului roman și a procedurii judiciare în societatea medievală târzie; subordonarea religioasă a tuturor ființelor față de autoritatea ecleziastică; confortul derivat din formalismul juridic și „magia” ritualică a aplicării legii de către stat; interesul avocaților de a continua o practică profitabilă și lucrativă și tendința de personificare a animalelor în situații extreme.¹⁰² Toate acestea nu înseamnă că nu se pot regăsi și alte condiții imediate și de fond în apariția fenomenului, dar acești factori

96 Dinzelbacher (2002): p. 412.

97 Dinzelbacher (2002): p. 421.

98 Mezey (2003): p. 20–21.

99 Mezey (2003): p. 25.

100 Cohen (1986): p. 30. și Saunders (1996): p. 16.

101 Dinzelbacher (2002): p. 412.

102 Dinzelbacher (2002): p. 421.

reprezintă un pas important pentru a depăși percepția că procesele contra animalelor nu au fost decât niște curiozități mistice în istoria juridică.¹⁰³

În cele din urmă, Cohen concluzionează că, în timp ce judecătorii își bazau verdictele pe dreptul cutumiar, pe datinile străvechi și pe noțiunile de justiție universală, cei prezenți la execuții le-au văzut probabil ca pe o răzbunare legitimă. Astfel de hotărâri se înscriau în sistemul de justiție universală din imaginația vremii. Supraviețuirea proceselor intentate împotriva animalelor a fost, astfel, rezultatul dependenței lor simultane de două tradiții foarte diferite. Antropomorfismul popular și ideile învățaților despre justiție s-au întâlnit în acest tip de proces. De asemenea, ele au persistat pentru că îndeplineau anumite funcții necesare. Deși nu rezolvau disputele și nu mențineau pacea, erau importante în alte privințe. Aceștia au definit relația omului cu regnul animal pe baza jurisprudenței. Totodată ele au consolidat imaginea societății ca fiind o societate dreaptă. În cele din urmă, procesele bisericești au stabilit un ritual comunitar de curățare a mediului înconjurător de forțele ostile.¹⁰⁴

Percepția elitei sociale asupra animalelor și asupra justiției, și percepția oamenilor de rând asupra acestora interacționau atât în interiorul, cât și în afara instanțelor. Înaintea forului, aceste tradiții erau obligate să interacționeze, să se influențeze reciproc și să producă o tradiție hibridă. Într-adevăr, în măsura în care orice practică juridică este un fenomen cultural, ea combină în mod necesar percepțiile elitelor și ale oamenilor de rând. Ea se manifestă în sala de judecată, unde se întâlnesc probleme abstracte și concrete. Instanța a fost un loc de întâlnire pentru savanți și oameni obișnuiți, unde diferitele concepții și tradiții intrau în contact și uneori chiar în conflict. Un astfel de rezultat al acestor întâlniri a fost reprezentat de procesele intentate contra animalelor.¹⁰⁵

Cohen considera că, inteligența medievală și cea din epoca modernă timpurie nu credea că procesele contra animalelor sunt corecte. El citează ca exemplu faptul că Sfântul Toma de Aquino a condamnat în *Summa Theologie* procesele împotriva animalelor, dar nu excludea posibilitatea ca în unele cazuri, acestea să fie justificate. Mai târziu Descartes a numit animalele „*automatoni*”, adică ființe instinctuale care, prin urmare, sunt incapabile de a păcătui.¹⁰⁶

V. ÎNCHEIERE

Sanționarea legală a animalelor pare a fi o axiomă negativă¹⁰⁷ pentru societatea de astăzi, însă, după cum am văzut, nu a fost întotdeauna așa. Deși am putea crede că animalele nu mai sunt pedepsite pentru acțiunile lor, acest lucru este încă un fenomen

103 Dinzelbacher (2002): p. 421.

104 Cohen (1986): p. 37.

105 Cohen (1986): p. 37.

106 Cohen (1986): p. 6–37.

107 Osztern (1908): p. 321.

recurent și în prezent.¹⁰⁸ Ignorarea acestui fenomen istoric dă prilej numai continuării practicilor inumane la care sunt supuse unele animale în societatea modernă.

În lucrarea mea, am dorit să evidențiez faptul că nu este vorba despre un fenomen neglijabil din punctul de vedere al omului modern. Deși aceste procese par în multe cazuri absurde și chiar amuzante, nu sunt și irelevante. Ele dezvăluie multe despre firea omului (contemporan sau nu) în general și despre tendințele personificării animalelor. Procesele contra animalelor sunt demne de cercetat și de istoricii mentalităților și demne de atenția publicului larg.

Din fericire, astăzi accentul se pune pe protecția animalelor, o schimbare de paradigmă care a fost determinată în principal de teoria evoluției. Gândirea medievală a tratat uneori animalele ca pe oameni, iar printr-o ficțiune juridică acestea au fost uneori chiar condamnați în mod formal pentru faptele lor. Epoca iluminismului, pe de o parte a pus capăt acestei practici, și pe de altă parte, a implementat mai ferm ideea superiorității omului față de viețuitoarele înconjurătoare. Sfârșitul acestui antropocentrism orb, toxic și nepăsător față de animale se datorează relevației lui Darwin. De la el încolo, oamenii pot fi considerați, pe bună dreptate, ca fiind numai o specie reprezentativă a Regnului *Animalia*. Pe baza acestei concepții progresive asupra istoriei, se poate constata că „[î]n secolul XXI, este deja timpul să reflectăm asupra unui catalog al drepturilor animalelor.”¹⁰⁹

108 Girgen (2003): p. 122–129. și Sykes (2011): p. 302–307. și Nicholas Humphrey (2002): *Bugs And Beasts Before The Law*, în Nicholas Humphrey (ed.), *The Mind Made Flesh: Essays from the Frontiers of Psychology and Evolution*, Oxford University Press, London, p. 235–254.

109 Mezey (2003): p. 39.